

BİLİME ADANMIŞ ÖMÜR: NASİRÜDDİN TUSİ

Edt. Aykut Kar (2017). Bilime Adanmış Ömür: Nasiruddin Tusi. Anar Gafarov. Gece Kitaplığı: Ankara,

Melike OKTAY*

Özet: İslam filozofu Nasiruddin Tusi farklı alanlarda bir çok çalışma yaparak düşünce tarihine önemli eserler kazandırmıştır. Bu kitap ile Tusi'nin farklı alanlardaki düşünceleri üzerine yazılan makaleler bir araya toplanmakta ve böylelikle ünlü islam filozofunun bilimsel ve felsefî düşüncelerinin irdelenmesi mümkün olmaktadır. Eser, Tusi'nin yaptığı çalışmalar hakkında önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nasiruddin Tusi, Felsefe, Astronomi, Kalam

Life Knowledge Dedicated: Nasiruddin Tusi

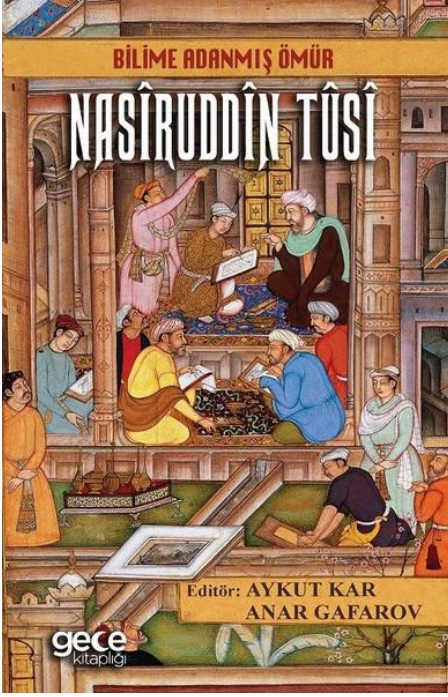
Abstract: A philosopher of Islam Nasiruddin Tusi, brought history of thought important works by studying on many different areas. With this book, written essays on the thoughts of Tusi about differents areas have brought together and thus, it is possible to be examined the scientific and philosophic thoughts of this famous Islam Philosopher This work has characteristic of being an important source about the studies made by Tusi

Keywords: Tusi, philosophy, astronomy, kalam

---

*Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Yüksek Lisans öğrencisi,
e-posta: mlk_kty@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2848-1526>

Aykut Kar ve Anar Gafarov'un editörlüğünde hazırlanmış olan bu eser, İslam bilim ve düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Nasiruddin Tusi'nin düşünce dünyasını ele almaktadır. Kitabın editörlerinden Aykut Kar*, Lisans ve yüksek lisans eğitimini Yeditepe Üniversitesi Tarih bölümünde yapmıştır. 2016 Aralık ayında *Hoca Ahmet Yesevi Genç Araştırmacı Ödülü*'ne layık görülmüştür. "*İslam öncesi Türk tarihi*" ve "*İpek Yolu*" konularında hakemli dergilerde makaleleri ve ulusal, uluslararası sempozyumlarda bildirileri bulunan Aykut Kar, Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Kitabın diğer editörü olan Anar Gafarov*,

Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat ve Arap Dili Öğretmenliği olmak üzere çift dalda lisansını tamamlamıştır. Yüksek Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi'nde aldıktan sonra Ankara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalında hazırlamış olduğu "*Nasiruddin Tusi'nin Ahlak Felsefesi*" adlı tezi ile doktora eğitimini tamamlamıştır. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tanıtmakta olduğumuz bu eser, Nasiruddin Tusi'nin düşünceleri üzerine yapılan çalışmalarını ve değerli yazarlarını bir araya getirmiş olup, iki ciltten oluşan kitabın ilk cildir. Farklı yazarlar tarafından yazılmış on üç makaleden oluşan kitapta, Nasiruddin Tusi'nin bilim, felsefe, kelam, ahlak ve siyasete dair görüşleri ele alınmaktadır. Her bölüm, diğer bir bölümün devamı olacak şekilde sıralanmaktadır. Birbirleri ile bağlantılı olan on üç makale derlenip kapsamlı bir kitap ortaya konulmuştur.

* aykut.kar@yeditepe.edu.tr

* a.philosophy@hotmail.com

Eserin giriş bölümünü oluşturan, Anar Gafarov'un yazmış olduğu makale Nasiruddin Tusi'nin hayatı, ilmi hüviyeti ve eserlerini ele almaktadır. Tusi, 1201 yılının şubat ayında Tüs şehrinde doğmuş, 1274 yılında hastalığa yakalanıp Bağdat'ta ölmüştür. Tusi'nin yaşadığı dönemde, Moğol istilası sebebi ile Bağdat'da karanlık bir dönem yaşanmakta ancak bir yandan da önemli düşünce okulları kurulmaktadır. Yazar, Tusi'nin babasının ve dayısının etkisi ile akli ilimler, nakli ilimler, matematik, hadis, fıkıh, felsefe tahsili aldıktan sonra Kuhistan' a gittiğinden burada vali Nasiruddin Abdurrahim'in yanında mesleğine astronom olarak başladığından bahsetmektedir. İsmaililer mezhebinden olan Tusi, Abbasi halifesine öven bir mektup yazdığı için Kuhistan valisi tarafından hapse atılmıştır. Alamut kalesinde ve daha sonra Meymun Daye kalesinde yarı tutuklu bir hayat yaşarken Moğolların istilası ile serbest kalmıştır. Moğol hükümdarı Hülagu'nun müşaviri olarak görev almış, bilimsel ve felsefi çalışmalarına devam etmiştir. Bu dönemde Hülagu'nun desteği ile Azerbaycan'daki Meraga Gözlemevini kurmuştur. Yazar, Tusi'nin güzel ahlaklı, mütevazı ve saygılı bir insan olarak zikredildiğini, mezheplere karşı saygılı ve taassuptan uzak olduğunun bilindiğini ifade ettikten sonra eserlerini ele almaktadır. Bazıları şunlardır: *Mecmua el-Resail*, *Zic-i İlhani*, *El-Tezkire fi İlm el-Hey'e*, *Muhtasar fi İlm el-Tencim*.¹

İkinci bölümde Prof. Dr. Yavuz Unat'ın makalesine yer verilmektedir. İlk bölümde de değinmiş olduğumuz Meraga Gözlemevi bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Çünkü, Tusi'nin kurmuş olduğu Meraga Gözlemevi islam dünyasında astronomi ve gözlemevlerinin gelişiminde önemli bir adım olarak görülmektedir. Meraga Gözlemeviden önce, islam dünyasında kurulan birçok gözlemevi bulunmaktadır. Yazar kısaca en önemlilerini sıralar, Şemmasiye Gözlemevi (9. yüzyıl), Kasiyun Gözlemevi (9. yüzyıl), Rakka Gözlemevi (10. yüzyıl), Hamedan Gözlemevi (11. yüzyıl), İsfahan ya da Melikşah Gözlemevi (1075). Meraga Gözlemevi ise 1259'da Azerbaycan'ın Meraga şehrinde kurulmuştur. Bu kurum gözlem aletlerinin zenginliği, gözlemevinde çalışan bilim adamlarının sayısı ve seçkinliği bakımından daha önce kurulmuş olan gözlemevlerinden çok ileridedir. Bu sebepten islam gözlemevlerinin gelişiminde önemli bir adımı temsil etmektedir. Burada son

¹ Bkz. s.19-35

derece başarılı gözlem araçları inşa edilmektedir. Batı' da bu ayarda bir gözlemevinin kurulması için on altıncı yüzyılı beklemek gerekmektedir.²

Tusi'nin kurduğu Megara Gözlemevi ile bilim alanına yaptığı katkıların ele alındığı bu bölümden sonra üçüncü bölümde Tusi'nin felsefe-kelam ilişkisinin şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde Yrd. Doç. Dr. Agil Şirinov'un makalesinden faydalanılmaktadır. Yazar, Tusi'nin felsefi kelamla ilgilenmesinin sebebinin Razi'den dolayı olduğunu öne sürmektedir. Zira felsefe-kelam ilişkisi bağlamında Razi'nin kelami eserleri genellikle meşşailiğe karşı bir kelam düşüncesindedir. Tusi ise İbni Sina'dan dolayı meşşai düşünce sistemine vakıftır. Tusi, kelami gelenek ile İbni Sina felsefesinin arasını bulmaya çalışmaktadır. Yazar, Tusi'nin 13. yüzyılda felsefe-kelam ilişkilerinin tepkisel mecradan uzaklaştırılarak pozitif bir mezc hüviyetine büründürülmesinde önemli bir role sahip olduğunu öne sürmektedir³.

Dördüncü bölüm de, Yrd. Doç. Dr. Naim Döner ve Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır Süt tarafından kaleme alınan makale ile, Tusi'nin kelam-felsefe ilişkisine değinilmektedir. Yazarlar, Tusi'nin çalışmalarında kelam ilminin ciddi bir yeri olduğunu ve onun kelami kişiliğinin felsefi şahsiyetine ışık tuttuğunu söylemektedirler. Çünkü Tusi, felsefi kelamın kurucusu sayılmakta ve kelam konusunda felsefeden fazlasıyla yararlanmaktadır. *Tecri-dul-İ'tikad* adlı eseri, kelam ilminin kapılarını felsefeye aralamaktadır. Yani, Tusi bu kitabında felsefi kelamı tesis etmektedir⁴.

Beşinci bölümde, Doç. Dr. Ayşe Sıdika Oktay'ın makalesi ile Tusi'nin ilimler sınıflandırılmasından bahsedilmektedir. Yazara göre, Tusi İbni Sina silsilesinden aktarılan felsefe eğitimi ve özellikle astronomi ve matematik gibi bilimlerdeki derin ve iz bırakan bilgisine dayanarak ilimler tasnifi yapmaktadır. Bu sebeple onun bu ilimler sınıflandırması kendisine ulaşan büyük birikimi ve anlayışı yansıtmaktadır. Yazar burada Tusi'nin *Aksamu'l-hikme* eserine değinmektedir. Bu eser, Tusi'nin doğrudan hikmet yani felsefenin altında yer alan ilimleri alt alta sıraladığı kısa bir risalesidir. Ancak Tusi ilimler tasnifine en geniş şekilde *Ahlak-Nasırı*' de değinmektedir⁵.

---

² Bkz. s.46-68.

³ s. 61-68.

⁴ s. 71-88.

⁵ s. 93-113.

Altıncı bölümde, Tusi'nin felsefesinde ahlak konusu üzerinde durulmaktadır. Bu bölümün makale yazarı kitabın editörü olan Anar Gafarov'dur. Yazar, makalesinde ahlaktan ve ahlaki değerlerden bahsettikten sonra, Tusi' de ahlaki ele almaktadır. Tusi'ye göre ahlak ilmi, insan nefsinin güzel ve övgüye değer bir ahlaki kazanmasını sağlayan ilimdir. Ona göre ahlak ilminin gayesi insanın yetkinliği ve mutluluğudur. Yazar ayrıca makalesinde metafizik ve epistemolojik yönden ahlaki ve siyasi yönden ahlaki Tusi açısından ele almaktadır⁶.

Yedinci bölüm, Tusi'nin Asr suresi tefsirini ve tasavvufi düşünce boyutunu ele almaktadır. Bu bölümde Yrd. Doç. Dr. Naim Döner'in makalesinden faydalanılmaktadır. Tusi' ye Asr suresinin tefsiri sorulmaktadır. O, kısacık yaptığı tefsirde, imanı, nazari kuvveyi (yeti), yetkinleştirme salih ameli de ameli kuvveyi (yeti) yetkinleştirme olarak açıklamaktadır. Tusi'nin düşünce dünyasında irfan ve tasavvuf yüksek bir mertebe de yer almaktadır. Yazar, Tusi'nin Kur'an ayetleri ışığında bazı tasavvufi görüşlerini de incelemektedir. Yazara göre, Tusi'nin eserlerinden hareketle onun tasavvuf ve irfan düşüncesi bakımından vahdet-i vücuda inandığı anlaşılmaktadır⁷.

Sekizinci bölümde, Tusi'nin kamil insan hakkındaki görüşleri üzerinde durulmaktadır. Rektör İbrahim Çapak'ın yazdığı bu makalede ayrıca Yahya b. Adi' ye göre kamil insanın ne olduğu açıklanmaktadır. Yahya b. Adi' ye göre kamil insan, her yönden kendisini yetiştiren, insanlara örnek olabilen , onları iyilik ve faziletlere yönlendiren insandır. Tusi ise insanın kamil oluşunu nefsin terbiyesine bağlamaktadır. Ona göre, insanların bazıları lutüfla bazıları ise sertlikle kötülüklerden uzaklaştırılabilir. Akıllı kişi, amacını gayretini, müptela olduğu ayıp ve noksanların giderilmesine hasretmeli, mizacın dengesini koruyacak ve yaşamını sürdürececek ölçüde besinle yetinmeli, sağlığını düşünmelidir. Giyim konusunda soğuk ve sıcakın zararını def edecek ve çıplaklığını örtecek ölçüye razı olmalıdır. Cinsel ilişki konusunda da insan, kendisini türün korunması ve neslin devamını talep etmenin gerektirdiği şekilde sınırlandırılmalıdır. Tusi' ye göre insan, en aşağı olan behimi (hayvani) nefis, ortada olan yırtıcı nefis ve en şerefli olan meleki nefsin bileşimidir⁸.

Dokuzuncu bölümde, Tusi'nin *Ahlak-ı Nasiri* adlı eserindeki görüşlerine, Prof. Dr. Abdulvahap Taştan'ın makalesi ile değinilmektedir. Bu eser, Tusi'nin

---

⁶ s. 119-176.

⁷ s. 193-213.

⁸ s. 219-227.

yaşadığı toplumu gözleme yoluyla geliştirdiği fikirleri konu almaktadır. Bu fikir ve görüşler, toplumsal gerçekliğin bir analizini sunmaktadır. Makalede ahlak sorununun tarihi ve sosyokültürel arka planına değinilmektedir. Ardından Tusi'nin ahlak anlayışına, çocuk eğitimi ve ev idaresi hakkındaki düşüncelerine yer verilmektedir. Ayrıca Tusi'nin toplumsal yapı ile ilgili görüşleride ele alınmaktadır. Tusi, toplumsal gerçeklik üzerinde durmaktadır. İyi toplumlara erdemli, kötü toplumlara erdemsiz toplum adı verilmektedir. Tusi'ye göre devlet yalnızca adalet esasına dayanırsa uzun bir müddet yaşayabilmektedir. Adaleti sağlamak için aydınlar, askerler, bürokratlar ve çiftçiler olarak ayırdığı dört toplumsal tabaka arasındaki uyumu sağlamak gerekmektedir⁹.

Onuncu bölümde Tusi'nin adalet anlayışı Aristoteles'e değinilerek anlatılmaktadır. Neva Topuz ve Muhammet Topuz'un yazdığı bu makale Tusi'nin adalet anlayışını geniş bir çerçeve ile irdelemektedir. Tusi'nin ahlak anlayışı Aristoteles'in erdem ahlakı ile temellenmektedir. Bu bakımdan Tusi'ye göre, doğuştan gelen her türlü eğilimin, ham ve kaba davranışın eğitimle değiştirilmesi mümkün olmaktadır. Tusi'nin adalet kavrayışı, bir bireyin sahip olması gereken tek başına bir erdemden başlayarak, toplum düzenine kadar varan geniş bir alanda kendini göstermektedir¹⁰.

On birinci bölüm, Tusi'nin devlet finansı üzerine düşüncelerini ele alan *Risale Der Resm ve Ajin-e Padişah-e Kadim-e İrânzemin* adlı eserinin tanıtılmakta olduğu bölümdür. Eser, İlhanlı hükümdarlarının kural ve adetlerinden bahsetmektedir. Eser, 13. yüzyılda siyasi ve iktisadi yönden gerilemeye başlayan İlhanlı hükümdarlığının, tekrar canlanmasını temin edeceği düşünülen siyasi ve iktisadi önerileri ve tavsiyeleri içermektedir. Devletin gelir ve gider sistemi, siyasi iktisadi öneriler, sosyal adalet, ekonomik kalkınmada şahsi mülkiyetin önemi, vakıflar gibi devletle ilgili birçok mesele göz önüne alınarak tavsiyeler verilmektedir¹¹.

On ikinci bölümde İbn Miskeveyh ve Nasiruddin Tusi'nin siyaset felsefelerinde adalet-sevgi ilişkisi ele alınmaktadır. Zeynep Erten'in yazmış olduğu makaleden faydalanarak iki islam filozofunun bu konudaki görüşlerine yer verilmektedir. Ahlak ve siyasetin birbirinden ayrılmadığı ve bir bütün olarak ele alındığı islam siyaset düşüncesinde, İbn Miskeveyh ve Tusi tarafından

---

⁹ s. 229-240.

¹⁰ s. 243-249.

¹¹ s. 251-280

sevgi erdeminin, siyasetin temeline oturtulduğu görülmektedir. Sevginin sebeplerinden ve buna bağlı olarak çeşitlerinden, bir toplum içerisindeki bireylerin birbirlerine karşı beslemesi gereken sevgiden bahseden filozoflarımız, adil olmayan bir hükümdara karşı tebaanın sevgisinin nefrete dönüşeceğini ifade etmektedirler. Adelet, Tusi'nin ifadesi ile sevgi yoksunluğu yüzünden ihtiyaç duyulan bir erdemdir. Adalet- sevgi ilişkisinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle dört temel erdem sayılan hikmet, şecaat, iffet ve adalet faziletlerinin birbirleri ile olan ilişkileri ve bunların kapsamlarına giren diğer alt erdemlerin yerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bir toplumda sevgi erdeminden bahsediliyorsa o erdem zaten adil olduğu için sevgiyle birlikte adaletinde orada mevcut olduğu iki filozof içinde geçerli olmaktadır¹².

On üçüncü bölümde sevgi erdemi merkezinde Tusi'nin ahlak ve siyaset ilişkisi Doç. Dr. Aygün Akyol tarafından incelenmektedir. Ahlak ve siyaset sahasında ortaya konulan düşünce ve eylemlerin iradeyle, severek ve isteyerek gerçekleştirildiği bir yapının imkanı Tusi merkezli olarak tartışılmaktadır. Yazar, Tusi' de sevgi kavramı üzerinde durduktan sonra, sevgi ve adalet ilişkisine değinir. Tusi'ye göre adalet, sevginin olmadığı yerde gerekli olmaktadır. Sevginin olduğu yerde adaleti gerçekleştirme çabasına ihtiyaç yoktur çünkü bu zaten doğal olarak gerçekleşmektedir. Tusi' ye göre medeni toplumun başarılı bir düzen oluşturması siyaset felsefesine bağlıdır. Siyaset felsefesi kişinin erdemlere ulaşması için yol gösterici bir role sahiptir. Kişi bu ilime vakıf olursa ortaya gerçek denge çıkacak, alemin kendisine uygun olan idare biçimine sahip olacaktır. Bu da alemde iyiliklerin yayılmasına ve insanın gücü ölçüsünde kötülüklerin giderilmesine vesile olacaktır¹³. Sonuç olarak, bu eserle birlikte Nasiruddin Tusi'nin islam düşünce ve bilim tarihine yapmış olduğu katkıları görmüş olmaktadır. Kendisinin bilim adamı, filozof ve kelamcı olması İslam düşüncesine çok yönlü katkılarını ortaya koymaktadır. Kendisi yalnız İslam düşüncesine değil, batının bilim tarihine de etki eden önemli bir islam filozofudur. Kitabın editörlüğünü üstlenerek değerli hocalarımızı bir araya getiren sayın Aykut Kar ve sayın Anar Gafarov hocalarımız, bilim ve düşünce tarihine önemli bir eser kazandırmışlardır.

¹² s. 283-293.

¹³ s.295-313.

